

LA NAZIONALE CENTRALE VITTORIO EMANUELE II: UNA GRAN BIBLIOTECA ROMANA

Marina Ruiz Fargas

ROMA, LA CIUTAT DE LES BIBLIOTEQUES

Segur que gairebé tots vosaltres heu visitat Roma i penseu que és una ciutat meravellosa, carregada d'història, d'art i de fantàstiques trattorie on encara es cultiva l'autèntica cuina tradicional.

Però potser no teniu tan present que Roma és també la ciutat de les biblioteques, de grans biblioteques històriques com l'Apostolica Vaticana, l'Angelica, una de les primeres biblioteques públiques europees, l'Alessandrina, la Corsiniana i la cèlebre Casanatense, fundada a principis del segle XVIII pel cardenal d'origen aragonès Girolamo Casanate, que també la va obrir a la ciutat.

Aquestes biblioteques han sobreviscut en la seva forma primitiva i actualment podem contemplar part de les seves col·leccions a les grans sales monumentals que es van construir entre finals del segle XVI i la primera meitat del XVIII.

NAZIONALE CENTRALE: ORIGEN

La Nazionale centrale de Roma, en canvi, va néixer precisament com a dipòsit de les desaparegudes i disgregades biblioteques històriques eclesiàstiques.

Amb la proclamació de la segona república romana el 1849 i la designació de Roma com a capital de la Itàlia unificada el 1870 arriba la supressió dels ordes religiosos i la confiscació de les seves propietats. Es tractava, com podeu imaginar, d'un patrimoni immens.

El 1876 s'inaugura doncs la Nazionale, que va ubicar-se al Collegio Romano de la suprimida Companyia de Jesús, la col·lecció del qual és el seu nucli fundacional.

Al Collegio Romano es va aplegar bona part de les col·leccions de prop de 69 biblioteques de cases de religiosos de Roma i la seva província, amb un total de vora 278.000 llibres, no sense dificultats.

Penseu que els religiosos van amagar les còpies més preuades, o seccions senceres dels seus fons bibliogràfics. Els franciscans del Collegio di San Bonaventura, per exemple, van ocultar la seva biblioteca en una vinya fora de Porta San Sebastiano. I és ben coneguda la llarga disputa entre Itàlia i Portugal per la col·lecció del cardenal José Maria Fonseca da Evora, que havia reunit 19.906 volums al convent dels franciscans de Santa Maria in Ara Coeli.

Els fons conventuals, doncs, són l'origen de la Biblioteca nazionale centrale, com també ho son de la nostra Reserva.

LA NAZIONALE AVUI

Però l'antic col·legi dels jesuïtes no podia allotjar eternament una col·lecció en constant expansió, de manera que el 31 de gener del 1975 s'inaugura la nova seu a l'àrea arqueològica del Castro Pretorio.

Actualment la Nazionale centrale custodia 6 milions de volums, entre els quals 8.000 manuscrits, 2.070 exemplars d'incunables, 25.000 llibres del segle XVI, més de 71.000 del segle XVII i més de 110.00 dels segles XVIII i impresos entre el 1801 i el 1830.

Que Itàlia és un país un pèl original ningú ho pot negar, i es demostra clarament en el fet que existeixen dues Biblioteche nazionale centrale, aquesta de Roma i la de Florència, la Biblioteca nazionale centrale di Firenze. Ambdues tenen la

mateixa funció, genèricament documentar la cultura d'Itàlia i, més específicament, recollir un exemplar de tot el que es publica al país.

QUÈ EXPLICARÉ

Però jo us parlaré només d'alguns aspectes de la biblioteca romana i de l'ICCU, l'Istituto Centrale per il Catalogo Unico delle biblioteche italiane e per le informazioni bibliografiche, que té la seu en un edifici adjacent a la Nazionale centrale. Són aspectes que a Reserva ens interessen especialment i que vaig tenir ocasió de conèixer durant la meva estada la setmana de Sant Joan d'aquest any. Tot i referir-se a la col·lecció de llibre antic imprès, espero que resultin d'interès per a tothom.

L'OPAC SBN, LIBRO ANTICO

Abans que res voldria referir-me a una eina que nosaltres, i els col·legues catalans catalogadors de llibre antic, utilitzem moltíssim: l'*scope* Libro antico de l'OPAC del SBN o Servizio Bibliotecario Nazionale. Reserva n'és fan perquè tot i ser un catàleg, com veurem, col·lectiu, les descripcions són, en general, molt completes i acurades. És a més molt adequat per a la descripció d'un fons com el nostre, on els llibres impresos a Itàlia tenen molt pes.

En un país tan històricament fragmentat i divers com és Itàlia sorprèn que s'hagi aconseguit dur a terme, des del 1992, l'SBN, la xarxa de biblioteques italianes promoguda pel Ministeri de cultura i Turisme, amb la cooperació de les regions i universitats i coordinada per l'ICCU.

Les biblioteques participants s'agrupen en els anomenats "poli" locals, constituïts per grups de biblioteques més o menys nombrosos que comparteixen la gestió dels seus serveis però que compten també amb un catàleg propi. Tanmateix, la catalogació es realitza cooperativament al catàleg SBN. El

programa es diu SBN/WEB, el format Unimarc. Les normes de catalogació són les REICAT (Regole Italiane di Catalogazione) i la Guida SBN/libro antico, de què acaba de sortir una nova edició, i totes dues recullen aspectes de FRBR i de les RDA.

L'ICCU atorga nivells d'autoritat a les biblioteques participants. Roma i Florència, que, recordem, són totes dues nacionals, gaudeixen del nivell més alt. Aquests nivells poden dependre també del grau de completeness de la descripció. El sistema blinda els registres bibliogràfics de les nacionals i el protocol estableix que, davant d'una descripció dubtosa, cal posar-se en contacte amb la institució que l'ha creat.

El "polo" de la Nazionale centrale és format per 15 biblioteques de la ciutat de Roma o del Lazio.

El 1994 es posa en marxa la catalogació retrospectiva de les edicions antigues impreses de la Nazionale, cada una de les quals ja comptava amb una fitxa al catàleg manual. I a propòsit dels catàlegs manuals, el seu tractament per part de la Nazionale centrale no ha estat anar-los "aprimant" fins a l'exhauriment de les fitxes, per haver-se ja integrat a l'OPAC, sinó que els ha mantingut íntegres com a eina auxiliar, testimoni històric, i còpia de seguretat. Una pràctica que hem trobat molt encertada i que creiem que pot fer-nos repensar la nostra actitud envers aquests recursos que hem tendit a considerar un llast.

La consideració de la Nazionale respecte al llibre antic arriba fins al 1830. La catalogació va començar amb les edicions del XVI i es va continuar amb les del XVII. Actualment aquests dos segles es troben gairebé catalogats del tot. La Nazionale centrale de Roma va ser la primera a catalogar en SBN, i des del 1994 es confia la tasca de descripció a personal extern, proporcionat per cooperatives de treball, de qui es revisa la feina feta per mostreig un cop es considera que el catalogador ja és expert.

La veritat és que va ser força reconfortant veure que, com Reserva, també la Nazionale està fent des de fa temps un esforç per treballar les procedències dels seus llibres, en forma d'entrada secundària, distingint entre "provenienza", últim posseïdor dels llibre, en el seu i en el nostre cas les cases dels religiosos suprimides, i "possessore", corresponent a persones o entitats d'etapes anteriors a la "provenienza". Totes aquestes entrades, com les nostres de posseïdor, es troben al Thesaurus del CERL, el Consortium of European Research Libraries.

EDIT16 (Censimento nazionale delle edizioni italiane del XVI secolo)

Una altra de les eines estrella que vaig tenir l'oportunitat de conèixer de prop va ser el projecte Edit16. Es tracta d'un projecte gairebé mític que també ens acompanya i ens ajuda des de fa molt de temps. Tant de temps que va començar a ser present a la nostra feina en forma de catàleg imprès, ja que fins a l'any 2000 no es va informatitzar.

Edit16 va néixer el 1980 amb la voluntat de descriure les edicions impreses a Itàlia i les impreses en italià fora d'Itàlia entre el 1501 i el 1600, així com les edicions contrafetes del mateix segle i d'èpoques posteriors.

Ara mateix s'hi troben ben descrites 67.850 edicions, i n'és responsable una unitat de l'ICCU. El programa va ser dissenyat expressament per al projecte, la codificació és UNIMARC i les normes de descripció són les REICAT i la Guida SBN/libro antico.

Com l'OPAC Libro antico de l'SBN, de què és independent, es tracta d'un recurs de gran qualitat, molt útil per a qui treballa amb edicions d'aquest període. Ara veureu per què.

Hi participen 1.600 biblioteques, que proporcionen les dades sobre les seves edicions, dades que són sempre validades per Edit16. Qualsevol biblioteca del món pot implicar-s'hi, aportant

informació sobre les seves edicions. Reserva hi ha participat amb la identificació de l'única còpia coneguda d'una edició d'Alonso de Villegas impresa a Gènova pels Bartoli el 1595.

Cada un dels autors, i dels tipògrafs, editors i llibreters compta amb registre d'autoritat, amb, respectivament, 13.000 i més de 2.600 registres.

Donen molta importància, com ho fem nosaltres amb la base de dades *Marques d'impressors*, a les marques tipogràfiques. S'hi troben descrites actualment gairebé 2.600 marques.

S'hi afegixen imatges dels dos elements fonamentals per a la identificació d'una edició antiga: la portada i el colofó. A hores d'ara se'n troben 29.500.

Una altra de les seves virtuts és l'índex Bibliografia, que recull tot el que es publica sobre la impremta italiana del segle XVI, i l'índex de les dedicatòries, una iniciativa recent que impulsa l'estudi d'un element del llibre antic que cada cop està adquirint més importància.

IGI (Indice generale degli Incunaboli delle Biblioteche d'Italia)

I ara parlarem d'incunables, uns llibres que ens interessen molt especialment.

L'Ufficio Incunaboli és responsable de l'IGI, L' *Indice generale degli Incunaboli delle Biblioteche d'Italia*. El projecte d'un catàleg col·lectiu dels incunables de les biblioteques italianes va néixer a la pròpia Nazionale centrale a inicis dels anys 30 del segle passat. La versió impresa va aparèixer entre els anys 1943 a 1981, i conté prop d'11.000 edicions en més de 100.000 exemplars corresponents a 920 biblioteques.

A la primavera del 1992 la Nazionale centrale, com a representant d'Itàlia, va entrar a formar part del projecte ISTC (Incunabula Short Title Catalogue), a l'empara de la British

Library. L'ISTC, juntament amb el GW o *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*, el veterà catàleg col·lectiu dels incunables amb seu a Berlin, són les eines indispensables per al catalogador dels llibres del segle XV.

Formar part activa de l'ISTC va suposar integrar-hi totes les edicions i còpies que es trobaven a la versió impresa de l'IGI, i actualitzar-les amb noves dades aparegudes després del 1981.

Actualment, l'intercanvi d'informació entre l'Ufficio Incunaboli de la Nazionale i l'ISTC és constant. L'Ufficio Incunaboli segueix rastrejant el territori italià a la recerca d'incunables, i el seu responsable es dedica a visitar, especialment, les petites biblioteques eclesiàstiques. Són de fet, en general, les institucions religioses les que guarden més gelosament i més secretament els seus tresors bibliogràfics, com ja hem vist.

De nou, resulta sorprenent i no deixa d'admirar-nos que a Itàlia s'hagi pogut centralitzar la tasca d'actualització i manteniment de les dades nacionals sobre incunables a un dels dos catàlegs mundials de referència. Pensem que és un lideratge molt ben entès, que podrien adoptar altres biblioteques nacionals, com la BNE de Madrid.

De fet els incunables en els últims anys estan rebent una atenció i uns esforços molt ben dirigits gràcies a, precisament, una italiana: Cristina Dondi. Dondi és secretària del CERL, investigadora de la University of Oxford i impulsora i responsable dels projectes *The 15th century book trade* i *Material Evidence in Incunabula*, que tenen com a principal objectiu la descripció i visualització del moviment dels llibres incunables des del moment i lloc en què van ser impresos fins a l'actualitat, i es basa en la inclusió d'informació de qualitat relativa a procedències per part de biblioteques europees i dels Estats Units.

I què ha fet l'Ufficio Incunaboli de la Nazionale centrale davant d'aquests fantàstics recursos? Doncs ha decidit deixar de fer descripcions bibliogràfiques d'incunables, que ja es troben detalladament descrits al GW, que, recordem-ho, és accessibles al web, i concentrar-se en la descripció de l'exemplar, que fa directament a MEI, on per cert també participa Reserva. I també ha dirigit els seus esforços a la detecció de variants bibliogràfiques, molt importants per valorar la transmissió i difusió d'un determinat text, variants que comunica i comenta als responsables tant de l'ISTC com del GW.

HA ARRIBAT EL MOMENT

Ha arribat el moment més important, el moment de posar cara i ulls, i noms a les persones que es troben darrere d'aquests recursos i projectes:

Marina Venier, responsable de l'Ufficio Libro antico, on també treballa Riccardo Mazza; Daniela Napoletano, responsable d'Edit16; i Pasqualino Avigliano, responsable de l'Ufficio Incunaboli.

Tots ells que, com podeu veure, no es troben precisament a l'inici de les seves carreres, han vist com a partir del 2010 les seves seccions han anat perdent personal fix, fins al punt que a Edit16 hi treballaven 15 persones, i ara en són 4 entre fixes i eventuais, a l'Ufficio Incunaboli n'eren 6, i ara només queda Pasqualino Avigliano, que a més també s'ocupa de supervisar el projecte Google Books i a l'Ufficio Libro antico, on treballaven 4 persones fixes, amb la imminent jubilació de la seva responsable, l'únic bibliotecari de plantilla serà Riccardo Mazza.

Es tracta d'una situació preocupant, ja que la precarietat que caracteritza la contractació de personal a les biblioteques italianes des de fa uns anys posa en perill o aniquila molts anys d'experiència acumulada per persones sovint molt qualificades

que no tenen l'oportunitat, abans de jubilar-se, de transmetre a qui ve darrere els seus coneixements. I això és especialment greu en el cas de les col·leccions històriques, en què una mà experta i generosa que coneix la seva història, les seves peculiaritats i els seus secrets es revela fonamental.

Però quedem-nos amb les expressions somrients que mostren aquests quatre bibliotecaris i tinguem esperança en un futur més propici a les biblioteques italianes.